

ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИНИ ФРАНЦУЗ ТИЛИГА ТАРЖИМА ҚИЛИШНИНГ МИЛЛИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Нигорабону Низомиддиновна СУВОНОВА

Доцент, филология фанлари номзоди

Самарқанд давлат чет тиллар институти, Самарқанд, Ўзбекистон

Гулзода Тулқиновна АЛИЕВА

Ўқитувчи

Самарқанд давлат чет тиллар институти, Самарқанд, Ўзбекистон.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦ НА ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК

Нигорабону Низомиддиновна СУВОНОВА

Доцент, кандидат филологических наук

Самаркандский государственный институт иностранных языков

Самарканд, Узбекистан

Гулзода Тулкиновна АЛИЕВА

Преподаватель

Самаркандский государственный институт иностранных языков

Самарканд, Узбекистан.

NATIONAL FEATURES OF TRANSLITING UZBEK FOLK PROVERBS INTO FRENCH

Nigorabonu Nizomiddinova SUVONOVA

Docent, candidate of philological sciences

Samarkand State Institute of Foreign Languages suvonova@samdchti.uz

Gulzoda Tulkinovna ALIYEVA

Teacher, Samarkand State Institute of Foreign Languages

Samarkand, Uzbekistan. gulialieva51@gmail.com

UDC (УЎК, УДК): 821.133.1:С. 79

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования):

Сувонова Н.Н., Алиева Г.Т. Ўзбек халқ мақолларини француз тилига таржима қилишнинг миллий хусусиятлари //Ўзбекистонда хорижий тиллар. — 2020.— No 3(32), — Б.192-205.

<https://doi.org/10.36078/1596474590>

Received: May 25, 2020

Accepted: July 18, 2020

Published: July 20, 2020

Аннотация. Мақолада ўзбек халқ мақолларини француз тилига таржима қилиш усуллари борасида фикр юритилган. Ўзбек халқ мақолларини француз тилига таржима қилишда асосан, улардаги асосий мазмун ва моҳият ўз софлигини йўқотмаслиги лозимлигига алоҳида аҳамият берилган. Унда миллийликни ифодаловчи ўзбек халқ мақолларининг ғоявий мазмун нуктаи назаридан хилма-хил мавзуларни ифодалаш ва бундай мавзулар замирида мақоллар ўзига хос турли хил миллий лексикага эга эканлиги эътиборга олинган. Бинобарин, ҳар бир миллат мақолларига хос миллий лексика уларнинг бутун маъно ва мазмунини очиб беришга ёрдам беради. Шунингдек, мақолларга хос тугалланган фикр ифодасини тасвирлаш ҳам таржима жараёнида муҳимлиги таъкидланган.

Бундан ташқари, ўзбек халқ мақолларининг аксариятини сўзма-сўз таржима қилиб бўлмаслиги, муқобили мавжуд бўлмаган сўзлар ўрнига эса маънодош бўлган лексик бирликлардан фойдаланиш усули ҳам таҳлил қилинган. Шу билан бирга, уларни таржима қилишда ҳар бир мамлакатнинг миллий урф-одатлари, маънавият ва маданияти, турмуш

Copyright © 2020 by author(s).
This work is licensed under the Creative Commons
Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

тарзидан келиб чиққан ҳолда ёндашиш лозимлиги муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: ўзбек халқ мақоли; миллий лексика; миллий дунёқараш; кофиядошлик ва оҳангдорлик; тугал фикр; миллий қадрият.

Аннотация. В статье рассматриваются способы перевода узбекских народных пословиц на французский язык. При переводе узбекских народных пословиц на французский язык особое внимание уделяется необходимости сохранения их своеобразия, основного содержания и сущности. При этом обращается внимание на то, что узбекские народные пословицы, отражающие национальный характер, с точки зрения идейного содержания затрагивают различные темы и содержат своеобразную этноспецифичную лексику. Следовательно, этноспецифичная лексика, присущая пословицам каждого народа, способствует полноценной передаче смысла и содержания пословиц. Вместе с тем подчеркивается важность передачи целостной мысли, присущей пословице, в процессе перевода. Кроме того, осуществляется анализ метода использования близких по значению лексических единиц при отсутствии полноценных аналогов и невозможности дословного перевода большинства узбекских народных пословиц. Вместе с этим обсуждается необходимость особого подхода к переводу пословиц с учетом национальных традиций, духовности и культуры, а также образа жизни народа.

Ключевые слова: узбекская народная пословица; национальная лексика; национальное мировоззрение; рифма и мелодика; целостная мысль; национальные ценности.

Abstract. The article gives ideas on some ways of translating Uzbek folk proverbs into French. It has been paid special attention especially to the translation of Uzbek folk proverbs into French that they should preserve transparency of their full meaning and content. From this point of view, Uzbek proverbs expressing national value from the point of their expression, they have different themes and the usage of different national lexis.

Consequently, national lexis, specific to each nations' proverbs, help to reveal their complete thought and content. Likewise, it has been emphasized that description of full idea specific to the proverbs is also important.

In addition, the method of using lexical units that have meaning instead of words that do not have an alternative in which most Uzbek folk proverbs cannot be translated verbatim, has also been analyzed.

It has also been discussed that in translation the approach should be based on the national traditions, spirituality and culture, way of life of each country.

Keywords: Uzbek folk proverbs; national vocabulary; national outlook; rhyme and melody; complete thought; national value.

Қириш. Турли халқлар маданияти ва уларнинг миллий қадриятлари олами ушбу халққа мансуб тил шаклларида ҳам кенг тарзда ўз аксини топади. Айниқса, халқ оғзаки ижоди маҳсули ҳисобланган мақоллар бундай миллий олам тасвирини ифодалашда муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, уларда миллийликнинг акс эттирилиши ўзига хос мантиқийликка

асосланган қадрият, анъана ва урф-одатлар негизида пайдо бўлиб, уларнинг тилдаги ифода бирликлари ҳар қандай миллатда ўзига хос шакл ва маъно замирида пайдо бўлади.

Инсон фаолияти маълум миллий маданият, муҳит доирасида кечади. Шу сабабли ҳар қандай турдаги билиш жараёнига оид структуралар, тузилмаларда миллий колорит мавжуд бўлиши ҳам табиийдир (10, 55). Бу эса маълум бир миллий хусусиятларни ифодаловчи мақол ва маталларни хорижий тилларга таржима қилиш жараёнида ўзига хос айрим мураккабликларни келтириб чиқаради. Таржима борасидаги бундай масалаларга бир қатор ўзбек олимлари, хусусан, профессорлар И.Мирзаев, М.Холбеков ва А.Маматовлар француз тилидан ўзбек тилига ёки ўзбек тилидан француз тилига бадиий таржима борасидаги илмий-тадқиқот ишларида алоҳида эътибор қаратишган (5;916;4;). Уларни ўзга тилга таржима қилишдаги бундай қийинчиликлар иккала тил ўртасидаги фарқ ҳамда халқларнинг ўзига хос миллий қадриятлари, кишиларнинг турмуш тарзи ва ундаги урф-одатлар, қолаверса, ушбу тилларга хос турли хил нақлларнинг мавжудлиги асосида пайдо бўлади. Бундай фактик асослар таржима қилинган мақолларнинг мазмун моҳиятини тушунишда муаммолар уйғотиши мумкин. Шунга ўхшаш ҳолатларга аниқлик киритиш мақсадида ушбу мақолада ўзбекча миллий мақолларни француз тилига таржима қилишнинг ўзига хос айрим жиҳатлари хусусида фикр юритмоқчимиз.

Асосий қисм. Халқ мақоллари ҳар қандай тилда образлилик ва ёрқин кўтаринкиликни ифодалаб, улар халқнинг миллий хусусиятларини тасвирлайди, шунингдек, турли хилдаги экспрессив бўёқдорликни ўзида мужассам этади ҳамда улар контекст таъсири остида қўшимча маънони англатиб келади.

Маълумки, икки хил тилнинг ўхшаш бўлган умумий хусусиятлари ва ўзаро ажралиб турадиган фарқли жиҳатларини ўрганиш мазкур тилда сўзлашувчи халқларнинг миллий дунёқарашини яқиндан тушунишга ёрдам беради. Бу борада Г.Ф.Устин ҳам шундай фикр билдиради: “Умумий маданий мулоқот жараёнидаги асосий тўсиқ ўзаро мулоқотга кирувчи турли маданиятларнинг ўзига хос миллий хусусиятларига боғлиқдир” (15, 76).

Ҳар қандай халқнинг маънавий-маърифий ҳамда ижтимоий ҳаётида мақоллар кенг тарзда қўлланилади. Шундай экан, перемиологик бирликларни тилшуносликнинг бир соҳаси ёки маълум бир фан сифатида ўрганишга нисбатан турли хил ёндашувлар мавжуд бўлган. Дастлаб, уларни ўрганишда мақоллар фразеология таркибига киритилмаган, яъни бунда фразеологиянинг ҳажмини торайтирган ҳолда фақат ибораларнинг ўзини ўрганиш лозим, деб мақол, матал ва ҳикматли сўзларни фразеологиядан ташқари ҳолда ўрганиш маъқулланган. Жумладан, 70-йиллардаги энциклопедик луғатларнинг бирида “Фразеологиянинг текшириш объекти ҳали конкрет белгиланган эмас, унинг доирасига халқ мақол ва маталлари ҳам киритиб келинмоқда” деган таърифнинг келтирилиши фикримиз далилидир (12). Шунингдек, М.Рўзикулова ҳам “*Ўзбек тилида идиомалар*” мавзусидаги номзодлик диссертацияси орқали фразеология доирасини тор маънода тушуниш тарафдорларидан бири сифатида танилган, яъни у “... фразеология объектига мақол

ва маталларни, ҳикматли сўзларни, афоризм ва эвфемизмларни киргизавериш тўғри бўлмаса керак, чунки бу тарзда ўрганиш фразеологияни янада чуқурроқ, аниқроқ ўрганишга тўсқинлик қилиши мумкин” деган фикрни билдирган (8). Бошқа бир фикр тарафдорлари эса (В.В.Виноградов, А.В.Кунин, Г.Л.Пермяков, А.Э.Маматов ва бошқалар) аксинча, яъни иборалар билан бир қаторда мақол-маталларни ҳам, афоризмларни ҳам фразеологиянинг ҳажми доирасига киритишган. Ғ.Саломов “Фразеологизмлар (мақол, матал ва иборалар)нинг маъноси контекст ичида очилади” деган фикрлари билан қайсидир маънода фразеология чегарасини белгилаб берган эди (9,118).

Бинобарин, тил фразеологик системасининг ҳар томонлама энг бой ва серқирра манбаи бўлиб ҳисобланган мақол ва маталлар А.В.Кунин томонидан фразеологик бирлик сифатида талқин этилади. Шунингдек, ушбу олим мақолларни коммуникатив хусусиятга эга бўлган фразеологик бирликлар тарзида тавсифлайди (3, 128) Г.Л.Пермяков эса, мақолларнинг тилда тутган ўрни борасида тухталиб, ҳатто, тилнинг паремиологик сатҳи хусусида мулоҳаза юритади (7, 4).

Кейинги йилларда паремиологик бирликлар тадқиқи тилшуносликнинг энг янги йўналишлари асосида ривожланмоқда. Хусусан, мақолларнинг лингвимаданий хусусиятларини тадқиқ этиш масалалари тилшунослар эътиборидадир. Масалан, ўзбек халқ мақолларини француз тилига таржима қилиш муаммоси ҳам айнан миллий анъана ва қадриятлар масаласига боғлиқлиги билан ажралиб туради. Бинобарин, Г.Л.Пермяков ҳам парема ва паремиологияни Шарқ халқларининг ҳикматли сўзи, деб баҳо берган ҳолда уларнинг фольклоризм билан бирга пайдо бўлиши халқ маданий урф-одатлари билан боғлиқлигидан далолат эканлигини таъкидлайди (7, 320).

Таржима жараёнида халқ мақолларидаги миллий лексикага эътибор берилиши бежиз эмас. Чунки ҳар бир миллат мақолларига хос миллий лексика уларнинг бутун маъно ва мазмунини идрок қилишга ёрдам беради. Шу билан бирга, мақоллар тафаккурнинг бадий-мантиқий шакли эканлиги, муайян миллатнинг ўзига хос белгиларини сақлаши, миллий фольклорнинг энг кичик жанри, ўзига хос грамматик шаклга эгаллиги ҳамда ўзларида умумлаштирувчи ва дидактик фикрни ифодалаши каби категориал белгиларни мужассам этиши халқнинг ҳаётий тажрибалари ва маиший турмуш хусусиятларини, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, ахлоқий-эстетик ва фалсафий қарашларини, бошқача қилиб айтганда ўзи ва ўзлигини намоён этишда муҳим саналади (6, 14).

Тилимизнинг, қолаверса, нутқимизнинг зийнати ҳамда кўрки ҳисобланган мақолларнинг тилда тутган ўрни, шунингдек, уларнинг лингвистик моҳиятини очиш ва тавсифлаш орқали фразеологиянинг коммуникативлик хусусияти намоён бўлади. Зеро, фразеологиядаги коммуникативлик хусусиятини эса айнан паремиологик бирликлар, яъни мақол ва маталлар акс эттиради. Нутқимизни тилда мавжуд мақол ва маталарсиз тасаввур этиш қийин экан, демак мақоллар кенг тарзда қўлланилган ўзбек дурдона асарларини хорижий тилларга ўгиришда айнан ўзбек халқ мақолларини бир тилдан бошқа бир тилга таржима қилиш вазифаси ҳам долзарб саналади.

Мақоллар фразеология системасига хос коммуникативлик ҳодисасининг энг асосий намунаси, қолаверса, таянч нуқтаси экан, уларни бошқа тилларга ўгириш жараёнида уларга хос барча хусусиятлар мажмуини ҳамоҳангликда қамраб олиш талаб этилади. Хусусан, миллий кадриятларни ифодаловчи ўзбек халқ мақолларини ўрганиш ва уларни француз тилига таржима қилиш ушбу тилларни ўрганиш ва ўргатишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, бадий матнларни ўқиб тушуниш жараёнида, уларни таржима қилиш давомида, шунингдек, тилни ўргатиш жараёнида ҳам катта ёрдам бериши мумкин. Шу билан биргаликда, мақолларни чуқур ўрганиш оғзаки нутқимизнинг ривожланишида ҳам муҳим ўрин тутади.

Мақоллар тилда халқ донишмандлигининг нодир намуналари сифатида намоён бўлади. Улар ижтимоий ва маиший ҳаётнинг турфа соҳаларини қамраб олади. Зеро, ўзбек миллий мақолларини француз тилига ўгиришда уларга хос халқнинг асрлар давомида тўплаган тажрибаларини, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий ва фалсафий қарашларини қисқа сатрларда қай йўсинда бадий тарзда ифода этишни инобатга олиш зурур. Хусусан, мақолларни таҳлил қилиш жараёнида бир неча турфа мавзуларни ўзида мужассам этган мақолларга дуч келиш мумкин. Масалан, ватан ва ватанпарварлик, меҳнатсеварлик ва ишқмаслик, ҳалоллик ва текинхўрлик, тўғрилиқ ва ўғрилиқ, яхшилик ва ёмонлик, яхши сўз ва ёмон сўз, дўстлик ва душманлик, тинчлик ва нотинчлик, ботирлик ва қўрқоқлик, донолик ва нодонлик, одоб ва одобсизлик, меҳмон ва меҳмондўстлик, сахийлик ва бахиллик, гўзаллик ва хунуқлик, камтарлик ва манманлик, бахт ва бахтсизлик, эпчиллик ва ношудлик, сабр ва сабрсизлик, муҳаббат ва бевафолик, тамагирлик ва очкўзлик, умид ва ишончсизлик, тақдир ва ҳаёт, имкон ва имконсизлик, эҳтиёткорлик ва эҳтиётсизлик ва бошқалар шулар жумласидандир (13, 510).

Маълумки, “паремиология” атамаси остида турғун бирикма шаклида таржима қилинадиган, бироқ фразеологик бирликлардан фарқли равишда, нисбий тугалликка эга бўлган мақол ва маталлар, ҳикматли сўзлар, топишмоқ ва тез айтишлар нутқнинг монологик, диалогик кўринишларида, бадий асар таржимасида кенг фойдаланилади ва уларни таржима қилишда албатта, уларга ҳос тугал фикр ифодасини тасвирлаш янада муҳим ҳисобланади. Ўз-ўзидан тушунарлики, тилга оид бундай бирликларни таржимада талқин этилиши таржимондан катта маҳорат талаб этади. Чунки уларнинг аксариятини сўзма-сўз таржима қилиб бўлмайди. Шунингдек, таржимада ҳар бир мамлакатнинг миллий урф-одатлари, маънавият ва маданияти, турмуш тарзидан келиб чиққан ҳолда уларга семантик томондан тўғри ёндаша билиш талаб этилади. Хусусан, юқорида таъкидланганидек, бадий асарлардаги мақолларни бир тилдан бошқа тилга ўгиришда сўзма-сўз таржима ижобий самара бермайди.

Мақолларни таржима қилиш жараёнида унинг муқобил вариантдан, яъни таржима қилинаётган тилда маъносига кўра мувофиқ келувчи бошқа бир мақолдан фойдаланиш ҳам мумкин. Бундай муқобилли мақоллар умумбашарий провербиал фразеологизмлар, яъни француз, ўзбек ва рус ҳамда бошқа халқлар ижодида бир-бирига маъно жиҳатидан мос бўлган интернационал мақоллар ҳисобланади (6, 29). Улар ўзларида умуминсоний,

хусусан, барча миллатга хос инсоний фазилатларни ифодалаши билан ажралиб туради. Демак улар маълум бир халққа хос миллий мақоллар ҳисобланмайди, негаки, бундай мазмундаги мақолларни барча тилда учратиш мумкин. Масалан, уч тил мисолидаги қуйидаги мақолларга эътибор қилайлик:

Ўзбек тилида	Француз тилида	Рус тилида
<i>Дўст оғир кунда синалади.</i>	<i>Au besoin on connaît l'ami.</i>	<i>Друзья познаются в беде.</i>
<i>Бировга чоҳ қазисанг ўзинг йиқиласан.</i>	<i>Qui creuse la fosse à un autre, y tombe lui même.</i>	<i>Не рой другому яму – сам в нее попадёшь.</i>
<i>Сўраб-сўраб Маккани топибди.</i>	<i>Qui langue a, à Rome.</i>	<i>Язык доведёт до Киева.</i>

Ўзбек миллий кадриятларини ифодаловчи халқ мақолларини ўрганиш ўзбек халқининг ҳаёти ва маданияти билан танишишга ёрдам беради. Шунингдек, улар ҳаётда турли хил ҳолатлардаги фикр вағояларнинг икки хил халқ маданияти мисолида бир-бирига ўхшашлиги ёки фарқли эканлигини ўргатади.

Мақолларнинг кўпчилиги қофиядошлик асосида тузилиши, улардаги образлилик ҳамда ритмик қаторларнинг мавжудлиги туфайли улар тезда эсда сақланади ва тилнинг барча кўринишларида акс эта олади. Шу билан бирга, мақолларнинг турли-туманлиги уларни исталган ёшдаги шахсга ҳамда турли тоифадаги кишиларга нисбатан қўллаш мумкин. Бу қисқа фикрлардаги чуқур мазмун ўқувчиларнинг тафаккуринигина ривожлантириб қолмасдан, балки, муҳим тарбиявий аҳамият ҳам касб этади. Мақолларнинг ёдда сақланиши, албатта, уларнинг ягона умумий лексик синтактик маънони бериши ҳамда бошқа тилда ўз муқобилига эга эканлигига қўра бир мунча осон кечади.

Бизга маълумки, ҳар бир халқ ўзининг миллий олами билан бошқа бир халқдан ажралиб туради. Баъзан шундай мақол ва ҳикматли сўзларга дуч келамизки, уларнинг айнан бошқа тилга ўз асли каби таржима қилиш имкони бўлмайди. Чунки у ерда келтириб ўтилган элементлар айнан шу халқнинг ўзигагина тегишли бўлади. Масалан, ўзбек тилида мавжуд *Оти-улуг, супраси-қуруқ* мақолига эътибор қилсак, ундаги *супра* уй-рўзғор буюми француз халқида мавжуд эмас. Шу сабабли ушбу мақолни французчага ўгиришда албатта қийинчилик туғилади. Қуйида М. Эргашев ва И. Ниёзов (1) томонидан таржима қилинган шунга ўхшаш ўзбек халқининг миллий хусусиятларини ифодаловчи бир нечта мақолларни французча таржимаси билан келтириб ўтамыз:

Ўзбек халқ мақоллари	Французча таржимаси ёки талқини
<i>Сичқон сизмас инига, галвир бойлар думига.</i>	<i>La souris ne rentre pas son trou, mais elle attache à sa queue un tamis.</i>
<i>Қайтиб очар қопқангни қаттиқ ёлма.</i>	<i>Ne claque pas la porte dans la maison où tu es susceptible de revenir.</i>

<i>Пичоқ ўткир бўлса ҳам, ўз-сонини кесмайди.</i>	<i>Le couteau bien aiguisé ne doit pas couper son étui.</i>
<i>Паловнинг қамчиси-чай.</i>	<i>Le thé, c'est la cravache du pilaf.</i>
<i>Оти-улуғ, супраси-қуруқ.</i>	<i>Son titre est supérieur, sa table est maigre.</i>
<i>Мулланинг айтганини қил, қилганини қилма.</i>	<i>Fait ce que le mollah te dit, ne fait pas ce que le mollah fait</i>

Юқорида келтирилган мақоллар ўзбек халқ миллий мақоллари бўлиб уларда келтириб ўтилган элементлар ҳеч бир халқ мақолида учрамаслиги мумкин. Мисол учун мақоллардаги *галвир, қопқа, сон, палов, супра, мулла* сўзлари айнан ўзбек тилига мос ва улар миллийликни билдирувчи лексик бирликлар ҳисобланади. Уларни француз тилига таржима қилишда эса унга яқин ёки маънодош бўлган лексемалардан фойдаланиш мумкин. Яъни:

Ўзбек тилида	<i>галвир</i>	<i>қопқа</i>	<i>сон</i>	<i>палов</i>	<i>супра</i>	<i>мулла</i>
Француз тилида:	<i>un tamis</i>	<i>la porte</i>	<i>étui</i>	<i>pilaf</i>	<i>table</i>	<i>mollah</i>
Ўзбекча таржимаси	<i>элак</i>	<i>эшик</i>	<i>ғилоф</i>	<i>палов</i>	<i>стол</i>	<i>мулла</i>

Бундан кўриниб турибдики, миллий рамз сифатида хизмат қилувчи элементларни таржима қилиш жараёнида маъно жиҳатдан яқинроқ бўлган сўзлар масалан, *галвир* ўрнига *элак*, *супра* ўрнига *стол* каби маъноси ўхшаш бирликлардан фойданиш мумкин. Шунингдек, таржимада яна бир эътиборли жиҳат мавжудки, миллийликни ифодаловчи сўзларни айрим ҳолларда умуман муқобили мавжуд бўлмаса уларнинг асл шаклида ҳам берилиши мақсадга мувофиқ, масалан, *палов – pilaf ёки мулла – mollah* тарзида.

Ўзбек халқ мақолларини француз тилига таржима қилишда асосан, улардаги асосий мазмун ва моҳият ўз софлигини йўқотмаслиги лозим. Мақол замирида қандай маъно ётганлиги имкон қадар аниқ ва тушунарли тарзда ифодаланиши таржиманинг ютуғи ҳисобланади. Зеро, ўзбек миллий мақолларининг ўзига хослиги ҳам бевосита ўзбек халқининг ижтимоий, иқтисодий, маданий ва маиший ҳаётини кўрсатиб бериш, топономика, ўсимлик ва ҳайвонлар дунёси, ўзбек халқига хос характер ва хислатларнинг ифодаланишида, урф-одат ва маросимларнинг мавжудлигида ҳамда адабий-бадий тилда акс этади (6, 28).

Мақоллардан инсон нафақат одоб ахлоқни, балки шу халққа доир урф-одат ва маданиятни ҳам ўрганиши мумкин. Масалан, қуйидаги ўзбек халқ миллийлигига хос мақолларга ва уларнинг французча таржимасига эътибор қилайлик:

Ўзбек халқ мақоллари	Французча таржимаси ёки талқини
<i>Меҳмон-отангдан улуг.</i>	<i>L'invité est plus respecté que ton père.</i>
<i>Қари бор уйнинг зари бор.</i>	<i>La maison où vivent les vieux possède le trésor.</i>
<i>Ош- каттадан, сув- кичикдан.</i>	<i>Quand on mange c'est le vieillard qui commence, quand on sert de l'eau c'est le jeune qui commence</i>
<i>Овсинлар иноқ бўлса, оғанилар чиноқ бўлмас.</i>	<i>Si les belles-soeurs s'entendent bien, les frères ne se battront pas.</i>
<i>Оталар сўзи-ақлнинг кўзи.</i>	<i>Les paroles des pères sont les yeux de l'esprit.</i>
<i>Онасига қараб, қизини ол.</i>	<i>Avant d'épouser une fille, fais connaissance avec sa mère.</i>
<i>Ойда еган тўғ бўлур, кунда еган суғ бўлур.</i>	<i>Celui qui mange une fois par mois est rassasié, celui qui mange tous les jours ne se rassasie jamais</i>

Кўриниб турибдики, таржимада грамматик ва лексик эркинлик ёрдамида умумий маъно сақланган. Бироқ, назаримизда бундай мақолларни таржима қилишда асл моҳиятга эътибор қаратиш лозим. Масалан, *Онасига қараб, қизини ол* мақолидаги *Avant d'épouser une fille, fais connaissance avec sa mère.* (*Бир қизга уйланишдан олдин унинг онаси билан таниши.*) таржимасида маълум даражада мазмун бошқа томонга оққандек, яъни мақолнинг *онаси қандай бўлса, қизи ҳам шундайдир*, маъноси ўрнига қизнинг онаси билан танишиш орқали қизига баҳо бериш маъноси ифодаланган. Бироқ қизнинг онаси билан танишмасдан, уни четдан кузатиб ҳам баҳо бериш мумкин. Зеро, мақол таркибидаги айнан *онасига қараб* бирикмаси фикримизнинг далили бўла олади. Яъни мазкур мақолни француз тилига ўгиришда *En regardant la mère, épouse sa fille* (таржима муаллифларники) таржима шаклидан фойдаланиш мақолга хос маъно ва мазмун ҳамда миллий дунёқараш ҳамоҳанглигини таъминлашга ёрдам беради. Чунки, *Avant d'épouser une fille, fais connaissance avec sa mère* (*Бир қизга уйланишдан олдин унинг онаси билан таниши*) шаклидан кўра *En regardant la mère, épouse sa fille* (*Онасига қараб, қизига уйлан*) таржимаси ҳар томонлама мақсадга мувофиқдир.

Ушбу мақоллар таржимасида кўзга ташланган дастлабки фарқ структур номуаносиблик бўлиб, унда мақол мазмун-моҳиятини тўлиқ ифодалаш учун изоҳли ёйиқ гаплар структурасига мурожаат қилинган. Шунингдек, улардаги қофиядошлик ва оҳангдорлик ҳам йўқолган. Чунки, мақол маъносини айнан ифодалаш учун француз тилида қофиядош сўзларни топиш анча мушкул иш ҳисобланади. Қуйида ушбу мақоллар таржимасининг сўзма-сўз маъносига эътибор қилайлик:

Французча таржимаси ёки талқини	Таржиманинг сўзма-сўз маъноси
<i>L'invité est plus respecté que ton père.</i>	Меҳмон отанга қараганда ҳурматлироқдир.
<i>La maison où vivent les vieux possède le trésor.</i>	Кексалар яшайдиган уй бойликка эга бўлади.
<i>Quand on mange c'est le vieillard qui commence, quand on sert de l'eau c'est le jeune qui commence</i>	Овқатланишида кекса бошлайди, сув ичишида ёш бошлайди.
<i>Si les belles-soeurs s'entendent bien, les frères ne se battront pas.</i>	Келинлар ўзаро келишса, ака-укалар бир-бири билан уришмайди.
<i>Les paroles des pères sont les yeux de l'esprit.</i>	Оталар сўзи ақлнинг кўзидир.
<i>Avant d'épouser une fille, fais connaissance avec sa mère.</i>	Бир қизга уйланишдан олдин унинг онаси билан таниш.
<i>Celui qui mange une fois par mois est rassasié, celui qui mange tous les jours ne se rassasie jamais</i>	Ойда бир марта еган тўқ бўлур, ҳар куни еган тўқ бўлмас.

Бундай мақолларнинг французча таржимаси французлар томонидан ўқилганда уларда акс этган ўзбек миллий урф-одат, донишмандлик, одоб-ахлоқ қоидалари ва ўзига хос миллий дунёқараш ҳар қандай француз китобхонида, албатта, ўзгача қизиқиш уйғотади. Масалан, ўзбек халқининг меҳмонни ҳатто, отадан устун қўйиш ҳолати халқимизнинг меҳмондўстлигини, кексаларга бўлган ҳурмат орқали кексалар донишмандлигини ва улар орқали хонадонларимиз файзу-баракага тўлишини, ўзбек хонадонларида овқатланиш доим ёши катталардан бошланиши эса катталарга бўлган ҳурмат ва эҳтиромни, оилада ака-укаларнинг турмуш ўртоқлари ўзаро иноқ бўлишса уларнинг ўзлари ҳам иноқликда яшаши, кекса отахонларимизнинг сўзи доноликдан дараклиги каби маънолар халқимиз маданияти ва дунёқарашини нақадар бой ва серқирра эканлигини исботлайди.

Халқнинг дунёқарашини ўзида акс эттирган, маданиятнинг ажралмас қисми ва тилнинг муҳим қатламини ташкил этувчи, бебаҳо маънавий бойлик саналган мақоллар асрлар давомида ҳаётий тажрибалар асосида сайқалланиб, турли воситалар билан авлодлардан авлодларга мерос қилиб қолдирилган. Уларни бошқа халқларга таржима орқали етказишда бундай маънавий бойликнинг софлиги ўзгармаслиги лозим, акс ҳолда уларнинг қадр-қиммати пасайиб боради. Зеро, ўзбек халқининг илмий ва маданий анъаналарида қадим замонлардан бошлаб халқнинг юксак тил маданиятини намоён этувчи олтин саҳифалар мавжуд.

Миллийликни ифодаловчи ўзбек халқ мақоллари орасида ота-она ва фарзандлар ҳамда эр-хотин мавзусидаги мақолларнинг сони кўпчиликни ташкил этади. Уларда ота-онанинг фарзандига берадиган тарбияси қанчалик муҳим эканлиги, фарзанднинг ота-она изидан бориши, қушнинг ўз уясида кўрганини қилиши ҳамда эр-хотин ўртасидаги муносабатлар ҳар доим мақол ва маталларнинг диққат-марказида турган. Бунда фарзанд тарбиясидан тортиб, ота-она-фарзанд учбурчаги орасидаги

муносабатлар чамбарчас боғланиб кетган. Масалан, *Қозон олсанг қоқиб ол, хотин олсанг боқиб ол (Si tu achètes une marmite frappe la bien d'abord, si tu prends une femme regarde la comme il faut d'abord)* ўғитида эркак кишига биринчи навбатда муносиб оила қуриш муҳимлигини, яъни ҳаёти давомида бирга яшайдиган рафиқасини яхшилаб ўрганиб танлаб олиши ҳақида таъкидлашган. Эркак кишининг уйланишдан олдин обдон ўйлаши кераклиги, уйлангандан кейин ўз аёли учун ҳар жиҳатдан масъуллиги ушбу мақолда ўз аксини топган. Бироқ француз халқи маданиятида оила масаласида бундай қараш, бундай ҳикмат мавжуд эмас. Уларнинг бу хусусдаги қарашлари умуман бошқача. Шунинг учун ҳам уларни француз тилига ўгиришда икки халқнинг миллий дунёқарашлар номунтаносиблиги таржима вариантларининг анча фарқли тарзда тушунилишига олиб келади.

Шунингдек, мақолларни таржима қилишда ўзбек тилида шундай сўзлар учрайдики, уларнинг ҳатто французчада муқобилини ҳам, маънодош вариантини ҳам топиб бўлмаслиги мумкин. Масалан, қуйидаги мақолларга ва уларнинг французча таржималарига эътибор қилайлик:

Ўзбек халқ мақоллари	Французча таржимаси ёки талқини
<i>Ойда еган тўқ бўлур, кунда еган суқ бўлур.</i>	<i>Celui qui mange une fois par mois est rassasié, celui qui mange tous les jours ne se rassasie jamais</i>
<i>Оқар сув ҳаром бўлмас</i>	<i>L'eau qui coule est toujours propre</i>

Ушбу мақоллар таркибидаги *суқ* ва *ҳаром* сўзлари маъносини айнан ифодаловчи бирор бир лексик бирлик француз тилида учрамайди. Шу сабабли ҳам уларни таржима қилишда грамматик жиҳатдан қилинган ўзгариш орқали натижага эришиш мумкин. Яъни, мақолларда кўриниб тургани каби феълни бўлишли шаклдан бўлишсиз шаклга айлантириш орқали ёки аксинча, бўлишсиз шаклни бўлишли шаклга айлантириш орқали таржима қилиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Яъни, ушбу ҳолатни шундай ифодалаш мумкин:

Ўзбекчада	Французчада	Таржима маъноси
– <i>суқ бўлур.</i> (бўлишли шакл)	– <i>ne se rassasie jamais.</i> (бўлишсиз шакл)	- <i>ҳеч қачон тўқ эмас.</i>
– <i>ҳаром бўлмас</i> (бўлишсиз шакл)	– <i>est toujours propre.</i> (бўлишли шакл)	- <i>ҳар доим тоза.</i>

Мақоллар таржимаси афоризмлар таржимасидан анча фарқ қилади. Бинобарин, халқчиллик аломати мақолни ҳикматли сўзлардан ажратиб туради. Афоризм (ҳикматли сўз) (грекча *aphorismos* – нақл, ҳикматли сўз) — маълум бир муаллифнинг ихчам, лўнда шаклда ифодаланган, аниқ ифодавий ва кутилмаган хулоса хусусияти билан фарқланиб турувчи умумлашган, чуқур

фикридир (12, 118). Афоризм вазиятни мақол сингари исботламайди ва аниқ далиллар кўрсатмайди, бироқ оригинал таъриф билан онга таъсир этади. Шу сабабли уларда йўғрилган маънавий маъно ва мазмун таржима сабабли ўзгармайди.

Келиб чиқишига кўра, қадимий бўлишига қарамай, мақоллар ҳеч қачон босма қолипга айланмайди. Агар мақол ўз ўрнида қўлланиладиган бўлса, унинг қўлланилиши ҳар доим долзарб бўлади, чунки мақол кенгмаъноли ўзида мужассам эта олади.

Мақолларнинг айримларида семантик мазмун уларни ташкил этувчи компонентлар (сўзлар) маъносидан бевосита келиб чиқмайди, ундаги маъно бошқа образ орқали намоён бўлиши ҳам мумкин (14, 340). Масалан, ўзбек тилидаги *Қовун қовундан ранг олади* мақолини олиб қарайлик (12). Бу ерда халқ сўзлари кўчма маънода олинган. Бундай халқ мақолларини француз тилига ўгиришда структур ва маъно жиҳатдан уларнинг анча бир-бирларига яқинлиги сезилади. Яъни *Le melon prend sa couleur d'un autre melon*. Ҳар иккала ҳолатда ҳам кўчма маъно халқ мақолларида ноодатий, ўзига хос тарзда ифодаланади. Улардаги маъно кундалик нутқдаги маънодан фарқ қилган ҳолда фақат мақолларгагина тегишлидир. Бу каби кўчма маъноли мақоллар таржимаси куйидагича шаклга эга бўлади:

Ўзбек халқ мақоллари	Французча таржимаси ёки талқини
<i>Эр сўздан қайтмас, шеризидан</i>	<i>L'homme ne renonce pas à ses paroles, ni le lion à ses pas</i>
<i>Оғзи қийишқ бўлса ҳам, бойнинг қизи куёв танлайди</i>	<i>La fille de riche choisit son fiancé, bien qu'elle ait une bouche déformée</i>
<i>Эгилган бошни қилич кесмас</i>	<i>L'épée ne coupe pas une tête baissée</i>
<i>Оқар сув ҳаром бўлмас</i>	<i>L'eau qui coule est toujours propre</i>
<i>Айтсам тилим куюди, айтмасам дилим.</i>	<i>Si je dis les choses, ma langue se brûle, si je ne les dis pas, mon coeur brûle</i>

Миллий руҳ сингдирилган ўзбекча халқ мақолларини французчага таржима қилишда айнан структур жиҳатдан мос келадиган, яъни худди ўзбек тилидаги сингари ихчам ва лўнда шаклдаги таржималар ҳам учрайди. Улар ўзларидаги тушунарлилиги, жарангдорлиги ва баъзан қофиядошлиги каби хусусиятлари билан бошқа мақоллар таржимасидан ажралиб туради. Масалан :

Ўзбек халқ мақоллари	Французча таржимаси ёки талқини
<i>Орзуга айб йўқ.</i>	<i>Rêver n'est pas un péché.</i>
<i>Оқар сув ҳаром бўлмас.</i>	<i>L'eau qui coule est toujours propre.</i>
<i>Меҳмон-отангдан улуг.</i>	<i>L'invité est plus respecté que ton père.</i>

<i>Оталар сўзи ақлнинг кўзи.</i>	<i>Les paroles des pères sont les yeux de l'esprit.</i>
<i>Эгилган бошни қилич кесмас.</i>	<i>L'épée ne coupe pas une tête baissée.</i>
<i>Мулланинг айтганини қил, қилганини қилма.</i>	<i>Fait ce que le mollah te dit, ne fait pas ce que le mollah fait.</i>

Хулоса. Ушбу мақолага хулоса тариқасида шуни таъкидлаш жоизки, ғоявий мазмунга кўра хилма-хил ва ранг-баранг мавзуларни ифодаловчи ўзбек халқ мақоллари серқирра ҳаётнинг барча соҳаларини қамраб олган бўлиб, улар кундалик ҳаётдаги нутқимиз, қолаверса, машҳур адибларимиз томонидан яратилган дурдона асарларимизда кенг қўлланиладиган тил бирликлари бўлиб ҳисобланади. Шундай экан, уларни бошқа хорижий тилларга таржима қилиш орқали биз бошқа миллат вакиллари ўзимизнинг бой маънавий меъросимиздан маълум даражада баҳраманд қила оламиз.

Хусусан, миллийликни ифодаловчи ўзбек халқ мақолларини француз тилига таржима қилишда ўзига хос жиҳатларни инобатга олиш лозим. Авваламбор, мақоллардаги миллий лексикага эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, уларга хос тугал фикр ифодасини тасвирлаш ҳам янада муҳим ҳисобланади. Бундай паремиологик бирликларнинг аксариятини эса сўзма-сўз таржима қилиб бўлмайди.

Бундан ташқари, уларни таржима қилишда ҳар бир мамлакатнинг миллий урф-одатлари, маънавият ва маданияти, турмуш тарзидан келиб чиққан ҳолда уларга семантик томондан тўғри ёндаша билиш талаб этилади. Уларни француз тилига таржима қилишда унга яқин ёки маънодош бўлган лексик бирликлардан фойдаланиш усули ҳам айрим ҳолларда мақбулдир.

Мақол замирида қандай маъно ётганлиги имкон қадар аниқ ва тушунарли тарзда ифодаланиши таржиманинг софлигидан далолатдир. Уларни бошқа халқларга таржима орқали етказишда бундай маънавий бойликнинг софлиги ўзгармаслиги лозим, акс ҳолда уларнинг кадр-қиммати пасайишига олиб келади. Бу ҳолатга эса ҳар бир тилшунос эътиборли бўлиши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ergashev M., Niyozov I. Proverbes et Dictons d'o Uzbekistan. — Paris: EDITIONS GEORAMA, 2006. — 96 p.
2. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. Избранные труды. Лексикология и лексикография. — М., 1977. — 312 с.
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. — Москва: Высшая Школа, 1986. — 336 с.
4. Маматов А.Э. Ўзбек тили фразеологияси шаклланиши масалалари. 10.02.02. Миллий тиллар (ўзбек тили). Фил. фан. док. дисс. автореферати. — Т., 1999. — 56 б.
5. Мирзаев И. Проблемы передачи слов, обозначающих реалии французской жизни на узбекский язык. Автореферат диссертации на соискание уч.степени кандидата филологических наук (10.02.05) — Ленинград, 1975. — 22 с.

6. Носиров А. Француз, ўзбек ва рус тилларидаги провербиал фразеологизмларнинг семантик-стилистик ва миллий-маданий хусусиятлари. 10.00.06. Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик ва таржима-шунослик. Фил.фан.док. диссертацияси автореферати. — Тошкент, 2016. — 96 б.
7. Пермяков Г.Л. Пословицы и поговорки народов Востока. — Москва: Лабиринт, 2001. — 647 с.
8. Рўзикулова М. Ўзбек тилида идиомалар. Номзодлик диссертацияси. — Самарқанд, 1966. — 18 б.
9. Саломов Ғ. Таржима назарияси асослари. — Тошкент: Ўқитувчи, 1983. 118 б.
10. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. — Жиззах : Сангзор, 2006. — 91 б.
11. Ўзбек Совет Энциклопедияси. Ўн тўрт томлик. XII том. — Тошкент, 1979. — 170 б.
12. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. www.ziyouz.com кутубхонаси
13. Ўзбек халқ мақоллари. — Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. — 512 б.
14. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. www.ziyouz.com кутубхонаси.
15. Устин Г.Ф. Этноколлективное бессознательное как детерминанта социально-политического развития. // Вестник Воронежского Государственного Университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2007. — С. 76–79.
16. Холбеков М. Узбекско-французские литературные взаимосвязи: в аспекте перевода, критики и восприятия. Диссертация доктора филологических наук. — Самарқанд, 1991. — 423с.
17. Шомаксудов Ш., Шарахмедов Ш. Маънолар маҳзани. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2001. — 477 б.

References

1. Ergashev M., Niyozov I. *Proverbes et Dictons d'Ouzbékistan*, Paris: EDITIONS GEORAMA, 2006. 96 p.
2. Vinogradov V.V., *Osnovnii ponyatiya russkoy frazeologii kak lingvistictheskoi dissiplinii. Izbrannii trudi. Leksikologiya i leksikografiya*. (Fundamental notion of Russian phraseology as a linguistic discipline. Selected works. Lexicology and lexicography), Moscow, 1977, 312 p.
3. Kunin A.V., *Frazeologiya sovremennogo angliyskogo yazika* (Phraseology of modern English), Moscow: Visshaya Shkola, 1972. 336 p.
4. Mamatov A.E., *Uzbek tili frazeologiyasi shakllanishi masalalari* (The Problem of Formation Uzbek Language Phraseology), extended abstract of Doctor's thesis, Tashkent, 1999. 56 p.
5. Mirzayev I., *Problemy peredachi slov, oboznachayushix realii fransuzskoy jizni na uzbekskiy yazyk* (Problems of transmitting words denoting the realities of French life into the Uzbek language.) Abstract of dissertation for the degree of candidate of philological sciences. Leningrad, 1975. 22 p.

6. Nosirov A., *Frantsuz, uzbek va rus tillaridagi proverbial frazeologizmlarning semantik-stilistik va millii-madaniy xususiyatlari. Qiesii adabietshunoslik, chogishtirma tilshunoslik va tarzhima-shunoslik* (Semantic-stylistic and national-cultural peculiarities of proverbial phraseological units in French, Uzbek and Russian languages. Comparative study of literature, comparative linguistics and translatology), Abstract of doctoral dissertation. Tashkent, 2016. 95 p.
7. Permyakov G.L., *Poslovitsy I pogovorki narodov Vostoka* (Proverbs and sayings of the oriental country), Moscow: Labirint, 2001. 647 p.
8. Ruzikulova M., *Uzbek tilida idiomalar* (Idioms in uzbek language), Samarkand, 1966. 248 p.
9. Salomov G., *Tarjima nazariyasi asoslari* (Fundamentals of translation theory), Tashkent: Ukituvchi, 1983. 118 p.
10. Safarov Sh., *Kognitiv tilshunoslik* (Cognitive linguistics), Djizakh: Sangzor, 2006. 91 p.
11. *Uzbek Sovet ensiklopediyasi* (Uzbek Soviet encyclopedia), XII part. Tashkent, 1979. 170 p.
12. *Uzbek tilining izohli lugati* (Annotated dictionary of the Uzbek language), Tashkent: Uzbekiston milliy ensiklopediyasi. Available at: www.ziyouz.com library.
13. *Uzbek khalk makollari* (Uzbek folk proverbs), Tashkent: Adabiyot va sanat, 1989. 512 p.
14. *Uzbekiston millii entsiklopediyasi* (National Encyclopedia of Uzbekistan), Tashkent: National Encyclopedia of Uzbekistan. Available at: www.ziyouz.com library.
15. Ustin G.F., *Vestnik Voronejskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: Lingvistika i mejkulturnaya kommunikatsiya* (Bulletin Of The Voronezh State University. Series: Linguistics and intercultural communication), 2007. pp. 76–79.
16. Kholbekov M., *Uzbeksko-fransuzskie literaturnye vzaimosvyazi: v aspekte perevoda, kritiki I vospriyatiya* (Uzbek-French literary relationships: in the aspect of translation, criticism and perception), The dissertation of a doctor of philological sciences, Samarkand, 1991. 423 p.
17. Shomaksudov Sh., Shorakhmedov Sh., *Manolar makhzani* (The database of meanings), Tashkent: Uzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2001. 477 p.